

YNGVE ANDERSSON
OLOF BOLIN

Sandstorm utan korn. Svar till Sandberg

En i första omgången tämligen uppretad revisionsdirektör har, efter flera omarbetningar av sitt ursprungliga genmäle till *Ekonomisk Debatt*, i den här publicerade senaste versionen förvandlats till en jämförelsevis välvillig läsare av vår artikel om lönsamheten i jordbruket. Hans invändningar i sak är emellertid i det närmaste obefintliga; såväl här som i den ursprungliga promemorian, (Sandberg [1990]), vil-

ken kan rekvireras från RRV. Bo Sandberg säger i huvudsak följande:

1. Han har inte själv utfört någon beräkning vad gäller förräntningen på eget kapital som blir -12 procent 1986/87.
2. RRV har inte föreslagit högre ersättning (priser) till jordbrukarna.
3. En nettoersättning på 30 kronor per arbetstimme för året 1986/87 till jordbrukaren själv är godtyckligt vald och för låg. Den totala arbetskostnaden för lantarbetare på 80 kronor per timme, som inkluderar arbetsgivaravgifter, är ett bättre mått för att "bedöma lönsamheten i jordbruket jämfört med den som andra branscher har, som ersätter den nedlagda tiden på marknadsmässiga villkor".

YNGVE ANDERSSON är universitetslektor i nationalekonomi vid Uppsala universitet och OLOF BOLIN professor i jordbrukssektorns ekonomi och internationell handel vid Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.

4. Nettoersättningen i vår kalkyl borde vara 34 i stället för 30 kronor per arbetstimme.
5. Det reala finansnettot är felberäknat.

Förräntningen på eget kapital

Vi skriver i vår artikel att "RRVs beräkningar ger, om den svarta sektorn antas vara 4 procent, en ersättning till det egna kapitalet på minus 6,9 mdr kronor (se bilaga 5 i RRVs rapport). I procent på eget kapital värderat till marknadspris blir detta -12 procent (se Tabell 1). I vår kalkyl blir ersättningen så gott som ± 0 ".

Hänvisningen till Tabell 1 i parentesens har av misstag kommit in i det allra sista korrektivet och vi beklagar felet. Uppgiften -12 procent på eget kapital är emellertid korrekt. Den är beräknad på sifferuppgifter som finns i bilaga 5 till RRVs rapport. Anledningen till att vi beräknat direktavkastningen på det egna kapitalet framgår tydligt i vår artikel. Vi vill nämligen jämföra resultaten för jordbruket med Jan Söderstens motsvarande beräkningar över räntabiliteten på eget kapital i svensk industri.

Högre priser till jordbrukarna

Vi kan inte begripa att slutklämman i vår artikel ("Sandberg säger sig") kan tolkas så att vi antyder att RRV (eller Sandberg) föreslår högre priser till jordbrukarna, eftersom vi skriver precis tvärtom. I RRVs rapport redovisas på flera ställen (s iv, 75-76, 85) kalkylerade prishöjningar på 41 och 42 procent för att ge jordbrukarna "fullt ut ersättning för sin egen arbetstid och sitt eget kapital". På s 85 exempelvis avvisar Sandberg (eller RRV) dessa prishöjningar som "oacceptabla". Vår artikel kritiserar hur dessa kalkyler utförts.

Ersättningen till eget arbete

Så till den i sak verkligt intressanta frågan: Efter vilken timlön skall jordbrukar-

nas egna arbetsinsatser värderas? I en samhällsekonomisk kalkyl, där de sysselsatta antas vara indifferent till vilken bransch de är sysselsatta i och där produktiviteten i jordbruket jämföres med produktiviteten i andra näringsgrenar, bör arbete i jordbruk värderas till en total arbetskostnad (inkl arbetsgivaravgifter) som speglar den betalningsvilja som finns utanför jordbrukssektorn för jordbrukares arbete. Detta skulle för det aktuella året ha inneburit en siffra som t o m är något högre än 80 kronor.

En sådan kalkyl visar att samhället vinner på att arbete överföres från jordbruksproduktion till annan produktion. Sandberg har uppenbart inte förstått distinktionen mellan en samhällsekonomisk och en företagsekonomisk kalkyl. Sandberg har valt 80 kr som ersättning till egenarbetet, därför att han i likhet med andra "velat bedöma den samhällsekonomiska lönsamheten i jordbruket jämfört med den som andra branscher (ger), som ersätter den nedlagda arbetstiden på marknadsmässiga villkor" (Sandberg [1990], s3). Men hans rapport handlar faktiskt om den företagsekonomiska lönsamheten i jordbruket.¹ Det är den som varit på tapeten i de tidigare prisöverläggningarna, där exempelvis frågor om kompensation till jordbrukarna för kostnadsökningar varit centrala.²

Sandberg betraktar i sina "traditionella föreskattkalkyler" jordbrukaren, från skatte- och avgiftssynpunkt, som en anställd i företaget och inte som den egen-

¹I en företagsekonomisk kalkyl över jordbruksrörelsens lönsamhet skall transfereringar till jordbruksföretaget, tex statliga bidrag till investeringar i rörelsen inkluderas men inte inkomstprovade bidrag till låginkomsttagare, tex bostadssubventioner, vilket Sandberg tycks vilja hävda.

²Det uppdrag RRV fick av regeringen var just "att granska det tekniska underlaget för prisöverläggningarna".

företagare han faktiskt är. Det är det viktigaste felet i hans kalkyler, och det ger en så kraftigt negativ företagsekonomisk lönsamhet, att det blir obegripligt även för Sandberg själv. Han ägnar hela en och en halv sida i sin tio sidor långa sammanfattning av rapporten till att i punktform rada upp de enligt honom elva "viktigaste forklaringarna till att näringen inte omstrukturerats snabbare och mera dramatiskt" än vad hans kalkyler visar på (RRV [1989], s vii). Han borde i stället ha ifrågasatt sina egna kalkyler.

Vi har utgått från att jordbrukare vill ha en rimlig nettoersättning, efter skatt och egenavgifter, för sitt eget arbete i produktionen av animalier och vegetabilier. Vår siffra 30 kr för produktionsåret 1986/87 är 55 procent av vad en lantarbetare i medeltal erhöi i timersättning före skatt, inklusive övertidstillägg, helgdags- och semesterlön samt andra förmåner. Vi har utgått från att kvittningsmöjligheterna av underskott mot inkomster i andra förvärvskällor är mycket stora för jordbrukare, vilket Sandberg själv erkänner i sitt genmäle. Vi har däremot ej fört alla grundavdrag till jordbruksrörelsen när vi beräknat inkomstskatten.

Med sin kommentar, att man inte bör blanda beräkningar från totalalkyl och deklaraionsundersökningar därför att avskrivningstider och bokslutsdispositioner skiljer sig åt i dessa, visar Sandberg bara att han inte förstått poängen med just detta. Deklaraionsundersökningarnas taxerade inkomster är framräknade utifrån skattelagstiftningens avskrivningsregler och regler för bokslutsdispositioner. Det är självklart detta material som skall användas i kalkyler över den skatt och de egenavgifter jordbrukarna faktiskt betalat, medan totalalkylens kalkylerade avskrivningar ingår i beräkningen över kapitalkostnaderna i räntabilitetskalkylerna.

Vi skriver i vår artikel att en nettoersättning på 30 kr kan synas vara låg. När man bedömer siffran bör man emellertid

för det första komma ihåg att den är ett medeltal för jordbruket som helhet och att spridningen är stor.

För det andra ingår genom totalalkylens definition på jordbruk även deltidsoch fritidsjordbrukare med inkomster av arbete utanför jordbruket. Deras beslut att äga och bebo en jordbruksfastighet är inte primärt inriktade på att bedriva jordbruksproduktion. De söker bostad, rekreation mm och ställer sannolikt låga krav på timersättning för att hålla gården i stånd som jordbruksfastighet. Vi har en utförlig argumentation om detta i vår tidigare artikel.

Nettoersättningen till arbete

I den slutliga utformningen av sitt genmäle har Sandberg faktiskt börjat räkna enligt våra principer. Det är glädjande, ty det skulle kunna leda till en konstruktiv diskussion. Vi har redan kommenterat nettoersättningen på 30 kronor per arbetstimme i vår kalkyl. Sandberg ger emellertid ingen motivering till varför nettoersättningen enligt honom bör vara 34 i stället för 30 kronor per arbetstimme. Skillnaden kan dessutom synas härfin med tanke på Sandbergs kraftiga reaktion mot siffran 30. Hade vi vidare rensat för alla deltidsoch fritidsjordbrukare hade givetvis genomsnittssiffran blivit högre än 30.

Reala finansnettot

När det gäller det reala finansnettot så har vi i ± 0 -kalkylen i tabellen på s 485 i vår artikel använt oss av Sandbergs egna siffror från rapporten, vilket framgår av texten. Vi förstår därför inte Sandbergs korrigering av den kalkylen i hans genmäle. Det är först senare vi beräknar en genomsnittsränta utifrån deklaraionsundersökningarna såsom en "korrigering av mindre storleksordning". Där har Sandberg rätt i att vi gjort ett fel. Posterna räntebetalningar och skuldstockar är inte inbördes

konsistenta i deklarationsundersökningen. En förmildrande omständighet är att detta inte framgår av tabellerna. Vår poäng i artikeln står dock fast: med vår princip för hur kostnaderna för egenarbetet skall beräknas blir det inte längre meningslöst att göra korrigeringar av mindre storleksordning, t ex för överskattning av kapitalstockar, bortrensning av kostnader som inte hör till jordbruksproduktionen etc. Sandberg gör själv sådana korrigeringar i känslighetsanalyserna i sin rapport (RRV [1989], s 75–82).

Avslutande kommentar

Vi har inte kunnat finna att jordbruket haft något kroniskt lönsamhetsproblem under den aktuella perioden. Prispuckeln i fastighetspriserna har andra förklaringar (Andersson [1989]). På marginalen har det ändå funnits så pass många jordbrukare som funnit det lönsamt att investera i jordbruk att statsmakterna ansett sig vara tvungna att införa olika hinder för sådana etableringar. I den "andra änden" har det funnits jordbrukare som ansett att jordbruksproduktion är olönsam och beslutat sig för att minska resursinsatsen i jordbruket och arbeta mera utanför jordbruket. Detta är inte unikt för jordbruket. Ekonomer känner igen den sk Salter-modellen för strukturomvandling.

Genom beslutet att investera i en jordbruksfastighet eller i maskiner binder en jordbrukare eget kapital i jordbruksrörelsen. Värdestegring och generösa avskrivningsregler innebär också att dolda reserver byggs upp i rörelsen. Skattemässiga dispositioner har emellertid vanligen inte några likviditetseffekter, med undantag för avsättningen till investeringsreserver, där pengar skall sättas in på ett särskilt räntebärande konto. Sandberg hävdar emellertid i den promemoria han utarbetat (Sandberg [1990], s 10) att en jordbrukare inte kan tillgodogöra sig värdestegring eller dolda reserver annat än genom att lämna branschen. Detta är inte korrekt. Jordbrukets tillgångar är relativt lik-

vida jämfört med många andra näringsgrenars fysiska kapital. Det finns nämligen fungerande marknader för jordbruksfastigheter och begagnade driftsinventarier, vilket är viktigt för belåningsvärdena. Jordbrukare kan i likhet med andra näringsidkare och privatpersoner tillgodogöra sig värdestegring utan att behöva sälja tillgångarna genom att i stället belåna dem.

Vår slutsats kvarstår med andra ord. Med en enkel, men fundamental, korrigering av kalkylkostnaden för egenarbetet i jordbruket förändras lönsamheten från att vara kraftigt negativ till att hamna på en nivå i höjd med den för näringslivet i övrigt under den aktuella perioden. Därmed tycker vi oss ha givit ett väsentligt bidrag till den vetenskapligt sett mycket intressanta diskussionen hur man utformar rimliga lönsamhetskalkyler i jordbruket.

Referenser

- Andersson, Y, [1989], "Markpriser i jordbruket". Rapport 15, Institutionen för ekonomi, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.
- Riksrevisionsverket (RRV), [1989], *Lönsamhetskalkyler inom jordbruket*. Dnr 1989:33, Stockholm.
- Sandberg, B, [1990], "Myten om jordbrukets låga lönsamhet – en argumentation på val lösa boliner". Promemoria, Riksrevisionsverket.